

УДК 378:371.134

*Ірина Дзюбенко,
аспірант Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини*

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У роботі розглянуті нові підходи щодо визначення понять «компетентність», «компетентнісний підхід», «пізнавально-інтелектуальна компетентність». На їх основі мотивується необхідність вирішення питань компетентності майбутніх учителів шляхом її реалізації у вищих педагогічних навчальних закладах, а також виділяється професійна компетентність і умови, необхідні для її формування у вчителів в умовах інформаційного суспільства. Розкрито поняття пізнавально-інтелектуальної компетентності та її складових.

Ключові слова: компетентність, компетентний учитель, компетентнісний підхід, пізнавально-інтелектуальна компетентність.

В статье рассматриваются подходы относительно трактования понятий «компетентность», «компетентносный подход», «познавательно-интеллектуальная компетентность». На их основании мотивируется необходимость решения вопросов компетентности будущих учителей путем их реализации в высших учебных заведениях, а также выделяется профессиональная компетентность и условия, необходимые для ее формирования у учителей в условиях информационного общества. Раскрывается понятие познавательно-интеллектуальной компетентности и ее компонентов.

Ключевые слова: компетентность, компетентный учитель, компетентносный подход, познавательно-интеллектуальная компетентность.

The article considers new approaches concerning determination of the concepts such as «competence», «competent approach», «cognitively-intellectual competence». According to the basis, the necessity of solving the problems of future teacher's competence is motivated, by means of its realization in higher pedagogical establishments. The article gives prominence to professional competence and conditions that are necessary for competence formation in teachers under the conditions of informational society. The article interprets the notions of cognitively-intellectual competence and its components.

Key words: competence, competent teacher, competential approach, cognitively-intellectual competence.

Нова парадигма освіти визначає нові змістовно-ціннісні орієнтири освітнього процесу. В усьому світі завданням навчально-виховної роботи вже є не просто надання людині певної суми знань, а її розвиток, становлення особистості, формування мотивації та навичок до самонавчання, саморозвитку, само актуалізації [1, с. 4]. Протягом останнього десятиліття розвинені країни Європи та світу, серед яких Австрія, Велика Британія, Канада, Нова Зеландія, Німеччина, Франція, деякі країни Східної Європи: Угорщина, Румунія, Молдова, Литва, Латвія та ін. – розпочали ґрунтовну дискусію, яка й досі триває на міжнародному рівні, навколо того, як дати людині належні знання, вміння та компетентності для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що швидко розвивається [4].

Наша держава, проголосивши людину найвищою цінністю, вимагає навчати студентів приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, розв'язувати конфлікти, орієнтуватися на ринку праці, тобто формувати у майбутніх учителів базові компетентності, особливо пізнавально-інтелектуальну компетентність, як основу для розвитку готовності до професійної діяльності в умовах, що часто змінюються.

Аналіз періодичних науково-методичних видань, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури з досліджуваної проблеми свідчить про те, що буде сформовано наукове підґрунтя, в контексті якого доцільно продовжити науковий пошук у визначеному напрямку. Це стосується насамперед:

- проблеми підвищення професійної компетентності педагогічних кадрів (Ю. Бабанський, С. Батищев, В. Бондарь, О. Владиславлев, Ю. Гільбух, С. Гончаренко, М. Дробноход, С. Єлканов, В. Лозова, М. Скаткіна та ін.);
- досліджень проблеми формування пізнавально-інтелектуальної компетентності у майбутніх вчителів (Н. Бібік, О. Савченко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пошетун, С. Трубачова).

Мета цієї статті полягає у дослідженні поняття пізнавально-інтелектуальної компетентності як однієї з ключових компетентностей.

Ще Я. Коменський з позицій гуманізму, демократизму та релігійності підходив до особистості вчителя, вважав цю посаду найвищою під сонцем і тому висував такі вимоги до вчителя: «мати почуття власної гідності, бути чесним, діяльним, наполегливим, живим прикладом добродійностей, освіченою і трудолюбивою людиною, захоплювати учнів власним прикладом» [6, с. 36].

Свої прогресивні педагогічні погляди та вимоги до вчителя обґрунтував А. Дістерверг у роботі «Керівництво до освіти німецьких вчителів» (1835). Без сумніву, актуальною сьогодні є його думка про те, що «вчитель лише до тих пір може сприяти освіті інших, поки він сам

продовжує працювати над власною освітою» [6].

К. Ушинський пропонував педагогам глибоко вивчати педагогічну теорію і на її основі вдосконалювати педагогічне мистецтво. Підкреслюючи необхідність єдності педагогічної науки і педагогічної практики, педагог писав: «Пуста, нічим не обґрунтована теорія є такою ж нікудишньою річчю, як факт або досвід, з якою не можна вивести ніякої думки, якому не передуює і за яким не буде ніяка ідея. Теорія не може відмовитися від дійсності, факт не може відмовитися від думки» [7].

Погоджуємося з думкою В. Ягупова: «Той, хто на все життя обирає педагогічну професію, має володіти бодай трьома особливостями: умінням шанувати і любити дітей більше себе; умінням пожиттєво набувати знання і різновиди людського досвіду – теоретичний, практичний, естетичний; умінням передавати різновиди досвіду учням» [2].

Отож, конкурентноспроможний спеціаліст – це не тільки професіонал високого рівня, а й особистість, що володіє нестандартним мисленням, здатністю розбиратися у проблемах, не пасувати перед труднощами, виявляти ініціативу і самостійність, знаходити підвалини правильних рішень, неперервно продовжувати вчитися самостійно. Це той результат освітнього процесу, який є показником якості педагогічної діяльності ВНЗ, що дозволяє студентам-випускникам виявити свій індивідуальний потенціал за умов конкуренції, тендерів, пошуку власного шляху професійного успіху в контексті активної участі в демократизації суспільного життя, розвитку ринкових відносин [5].

Враховуючи зазначене, вважаємо можливим розглядати процес формування пізнавально-інтелектуальної компетентності майбутніх учителів як складову їхнього професійного становлення, а положення компетентнісного підходу – як теоретичну й технологічну основу їхньої професійної освіти.

Немає сумніву в тому, що суттєвим внеском у поглиблення уявлень про компетентнісний підхід через призму науково-педагогічного осмислення стратегій реформування сучасної освіти слід вважати доробок Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади, започаткований у 1997 р. групою експертів з галузей освіти, бізнесу, праці, здоров'я у межах програми. Визначення та вибір компетентностей: теоретичні та концептуальні засади (зі скороченою назвою «DeSeCo»). Як зазначають міжнародні експерти країн-членів ОЕСР (Організації економічного співтовариства та розвитку), «узагальнення досвіду багатьох країн у визначенні та доборі ключових компетентностей дозволяє виокремити низку сприятливих умов для набуття особистістю необхідних компетентностей протягом усього життя, з-поміж яких-продуктивність та конкурентноспроможність на демократичних засадах суспільства» [4, с. 7]. При цьому експерти програми «DeSeCo» під компетентністю (competency)

розуміють «здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання». На їх думку, кожна компетентність побудована «на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати до активної дії» [5].

Щодо вузівської підготовки компетентнісний підхід орієнтується здебільшого на кінцевий результат освітнього процесу та спрямовується на формування у випускника готовності ефективно зорієнтувати внутрішні (знання, уміння, цінності, психологічні особливості) і зовнішні (інформаційні, людські, матеріальні) ресурси для досягнення поставленої мети.

Зауважимо, що компетентність характеризує ступінь включення майбутнього спеціаліста в активну діяльність, здатність ефективно розв'язувати конкретну ситуацію, мобілізувати при цьому знання, уміння, досвід, поведінкові відносини та цінності. При цьому на перший план виходить категорія «здатності до дії» як уміння використовувати знання у практичній діяльності.

Саме компетентнісний підхід покликаний подолати прірву між освітою і вимогами життя, оскільки мова йде не лише про оновлення змісту освіти, а й про докорінні зміни в навчально-виховному процесі, освітніх технологіях. При цьому у структурі навчання посилюються роль і значення освоєння способів діяльності, підвищення їх технологічності, створення умов для активної соціальної дії, проектної, дослідницької діяльності, що забезпечить особистісний розвиток, формування компетентності учнів.

Ми погоджуємося з міркуваннями О. Гуриі, В. Сластьоніна, О. Міщенка в тому, що мистецтво управління розвитком особистості вихованців вимагає наявності компетентності педагога. Виходячи з цього, компетентісно спрямована освіта може стати стрижневою інноваційною домінантою сучасної модернізації навчально-виховного процесу [6].

Упровадження інноваційних технологій навчання у сфері вищої школи передбачає предметну перебудову підходів до організації вчителя-початківця. Безумовно, підвалиною професійної майстерності у вчительській діяльності визначається професійна компетентність.

Пізнавально-інтелектуальну компетентність ми розглядаємо як сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Вона ґрунтується на таких пізнавальних процесах, як: відчуття, сприймання, пам'ять, уявлення, уява, мислення, мовлення. Отож, критеріями рівня сформованості цієї компетентності є мотиваційний,

цільовий, змістовий, процесуальний і результативний.

Із завданнями реалізації освітньої функції пов'язані такі уміння, що входять до складу пізнавально-інтелектуальної компетентності: здобувати нові знання із різних наукових джерел; самостійно працювати з різними джерелами інформації для розробки нестандартних уроків; виділяти головне, суттєве при відбиранні та структуруванні навчального матеріалу; аналізувати навчальні тексти; творче осмислення інформації; аналізувати педагогічні ситуації; логічно міркувати і т.д.

Виходячи з цього, пізнавально-інтелектуальну компетентність пропонується розглядати сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей вчителя, що дозволяють здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Постійне збагачення інтелекту вчителя («готуватись до хорошого уроку все життя») В. О. Сухомлинський вважав духовною і філософською основою професії вчителя і технології його праці [6].

У цьому контексті досвід застосування активних форм навчання, інтерактивних технологій засвідчує їх переваги над традиційним навчанням. Розмаїття форм активізації навчання дозволяє вирішити низку завдань, які нелегко реалізувати в умовах традиційного навчання. А саме: формувати не лише пізнавальні, а й професійні мотиви та інтереси; давати цілісне уявлення про професійну діяльність та її складові; навчати колективної мислительної та творчої роботи, формувати соціальні уміння і навички взаємодії та спілкування, індивідуального і спільного прийняття рішень; виховувати відповідальне ставлення до справи; оволодівати основами наукової організації праці.

У поєднанні з традиційними формами навчання нові форми активності (проблемні лекції, семінари-диспути, дискусії, ділові ігри, різноманітні інтерактивні технології тощо) дозволяють забезпечити педагогічні умови для розвитку потенційних можливостей особистості майбутніх учителів, а відтак – їх професійного становлення, формування пізнавально-інтелектуальної компетентності – важливої інтегральної якості і показника успішної професійної діяльності.

Отож, ми можемо зробити висновок, що алгоритм проведення тренінгів професійного зростання із включенням самодіагностики (тести, анкети), імітація професійної діяльності в ділових іграх, нетрадиційних формах проведення занять (дискусія, засідання прес-клубу, діалогового центру, педагогічного форуму, круглого столу, комунікативна атака тощо), вправи на самовдосконалення мовленнєвої, комунікативної педагогічної культури, ігри на вироблення елементів рефлексії, розвиток педагогічної інтуїції, активізацію внутрішнього потенціалу, елементи проектування та прогнозування дають успішний результат у формуванні пізнавально-інтелектуальної компетентності майбутнього вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віаніс-Трофименко К. Підвищення професійної компетентності педагога / К Віаніс-Трофименко, Г. Лісовенко // Вид. група «Основа», 2007. – 176 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип. 7(55)).
 2. Зязюн І. Краса педагогічної дії : навч. посібник / І. Зязюн, Г. Сагач. – К., 1997. – 302 с.
 3. Крижко В. Антологія аксіологічної парадигми освіти : навч. посібн. / В. Крижко. – К. : Освіта України, 2005. – 440 с.
 4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К і С», 2004. – 112 с.
 5. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі. – Ізмаїл : ІДГУ, 2007. – 236 с.
 6. Пріма Р. Професійна мобільність майбутнього вчителя початкових класів : навч.-метод. посіб. / Р. Пріма. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 128 с.
 7. Ушинський К. Вибрані твори : в 2-х т. / К. Ушинський. – К., 1983. – Т. 2. – С. 327.
-